

УДК 1(072.8)

М. С. Мельничук,
кандидат філософських наук, доцент
(Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне)
hirow@mail.ru
ORCID: 0000-0002-4299-968X

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ВИКЛАДАННЯ ФІЛОСОФСЬКИХ ДИСЦИПЛІН В НЕГУМАНІТАРНИХ ВИШАХ

В статті актуалізується увага щодо проблем сучасної вищої школи, в якості методологічних моделей викладання філософських дисциплін в системі базової нефілософської освіти. Поставлені автором проблеми, запропоновані ним ідеї, дидактичні та психолого-педагогічні знахідки і висновки зможуть допомогти викладачам філософії підняти рівень пізнавального інтересу студентів, змінити у їхньому уявленні статус філософії з негативного на позитивний і зробити викладання даної дисципліни більш ефективним.

Ключові слова: філософські дисципліни, методологія викладання, методичні принципи.

Постановка проблеми. Процеси духовного відродження в Україні актуалізують необхідність дослідження та аналізу новітніх тенденцій у процесі розгляду сучасних орієнтирів. Цілком закономірним є те, що логічним результатом соціальних змін в Україні, останнім часом, котрі сколихнули світову спільноту, є ситуація спільної кризи – політичної, економічної, культурної, духовної. Все це, стало наслідком, так званої, екзистенціальної кризи. Що мається на увазі? А річ у тім, що чітко прослідковується всезагальна втрата традиційних цінностей, критеріїв та морально-етичних орієнтирів. Котрі, по суті, є базисом у формуванні особистості духовної, культурної, високо психічної. Саме в цих соціально-політичних умовах викладання філософії та дисциплін філософського змісту є нагально необхідним. Сучасному студенту, починаючи з перших курсів, потрібна точка відліку, вектор погляду на світ, котрий формує життєво-світоглядні орієнтири не лише як українця, а й як члена світової спільноти.

Актуальність дослідження. Акцентуація щодо вивчення методик та аналізу світоглядних знаків оклику у процесі викладанні філософських дисциплін обумовлена самими функціями даного предмету сучасного вишу. Оскільки, основною задачею педагога є формування особистості і її світоглядних орієнтирів, то варто наголосити на тому, що філософія розглядається і як світогляд в цілому. Філософські дисципліни в українських вишах вивчаються студентами практично усіх факультетів, напрямків і профілів підготовки. Якщо, взяти суто філософію, як вишівську дисципліну, зважаючи на педагогічну практику, в більшості випадків даний предмет сприймається студентами як складний, малозрозумілий і вкрай відірваний від життя. Цілком зрозуміло, що таке негативне сприйняття та як очевидний результат ставлення до філософії, на все життя залишається у тих, хто вивчав її у вищому навчальному закладі. І це, варто відзначити заради справедливості, мимоволі формується викладачами філософії та філософських дисциплін. Котрі, читають лекції та проводять практичні заняття так, як їм зручно, як вони звикли це робити протягом багатьох років, як вважають вірним, не намагаючись при цьому підвищувати рівень пізнавального інтересу студентства, і ступінь їх мотивації. У своїй більшості, вузівські викладачі філософії не замислюються над тим, як показати учням, що філософія – не відірвана від життя надпремудність, а те, що вона має до їх життя, з його турботам, радощами та сумом найбезпосередніше відношення. Що вона може бути не менш цікавою і корисною, ніж ті заняття, яким вони присвячують години відпочинку і дозвілля. Проблема демаркації та співвідношення наукового та філософського знань не входить в сектор нашого дослідження, і в той же час нагадує нам щодо необхідності ознайомленнями з фоліантами загальносвітової мудрості. Нагадаю позицію М. К. Мамардашвілі, який вважав, що філософія – це і темперамент, і спосіб життя, і стан думки [1: 83]. Також необхідно зауважити, що даною проблемою цікавилась ціла низка вітчизняних філософів, таких як: А. А. Гусейнов, А. Ф. Зотов, І. Т. Фролов, А. Б. Кнігін, М. Є. Максюта, Г. Д. Орешнікова та інші.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи вище вказану проблему в практично-методичному плані, необхідно зауважити щодо тих труднощів, які стають *lapis offensionis* (каменем спотикання) на шляху у викладацької спільноти. Вважаємо, що найбільш вірним було б отожднити їх з труднощами, котрі вважаються об'єктивними у процесі подання дисциплін філософського змісту й викладання самої філософії не лише як обов'язкового предмету вишу, а як явища світової культури до якого повинна доторкнутися кожна високоосвічена людина.

Маємо на увазі наступне: реальне становище проблеми читання філософії й філософських дисциплін для факультетів нефілософського спрямування полягає в тому, що лекційна аудиторія може бути заповнена самими різноманітними спеціальностями, як "технарями" так і "медиками".

У даній ситуації ми можемо констатувати виникнення необхідності появи методико-практичних схем, які ставали б у пригоді в самих найрізноманітніших ситуаціях. До того ж, його провідним замислом в

разі факультетів з технічною, або природничою спрямованістю є ідея наявності філософа-педагога-фахівця. Як стверджує М. Є. Максютя, істотним в ній є те, що філософськи освічений учений, і як учений, і як людина, завдяки заняттям філософією виявляється здатним співвідносити свої знання та навички з можливим граничним горизонтом їх застосування взагалі. Це можливо досягти шляхом постійного тренінгу, в процесі роботи зі студентами, адже він відіграє важливу роль в активізації навчального процесу [2].

Щоб досягнути вище вказаної мети необхідно формувати наступні вказівки:

По-перше, невірної установки щодо відмінності філософії від інших прийомів інтелектуально-духовного освоєння людиною світу. В даному випадку проблемність проявляється в тому, щоб виокремити саме ортодоксальне розуміння філософії від існуючих лжепонять, котрі приписують даному явищу культури сумнівного тлумачення. Вкрай необхідним є здійснити демаркацію філософії від різноманітних штампів існуючих понять ("філософій" різноманітних політичних і громадських організацій, прошарків суспільства, навіть комерційних фірм та кулуарних осіб, а також, "філософій" метафізичних – псевдометафізичних явищ, або й ще гірше – "філософій" сексуальних уподобань). Узвичаєне розрізнення філософії від міфології, мистецтва, конкретної технічної або природничої науки та релігії виявляється дещо простішим, і трудніше, викликані цим розрізненням, пов'язані більше з загальнотеоретичними труднощами такої відмінності, ніж з зафіксованими в свідомості слухачів пересудами.

По-друге, читання філософських дисциплін на факультетах, котрі пов'язані з різноманітними науками, потребує приділення особливої уваги зіставленню філософських акцентів та інтересів вивчення з акцентами та предметами інтересів цих наук. Відмітимо, що таке порівняння вже може вестися на досить номінальному рівні. Важливим є те, що виділяється схожість філософії з науками і, відповідно, науковий стрижень філософії. Філософія, як і багато інших наук, – фундаменталізується в поняттях, тобто, основним кістяком постає понятійно-категоріальний апарат. Варто зазначити – філософія, у звичному понятті, не є наукою, що виконує допоміжне призначення у зв'язку з цілою низкою інших наук. В даному випадку, з курсу філософії варто вилучити методологію науки; дисципліну, безумовно добродійну, але котра має зовсім іншу натуру, й інші задачі.

По-третє, враховуючи статус науковості філософії варто зауважити щодо питання співзв'язку філософії як науки, і філософії як "природної схильності". В даному випадку філософське знання, в якості наукових знань і уявлень, повинно бути розглянуте як здійснення даної дисципліни в якості "природної схильності", і неможливою без такої реалізації. З протилежної сторони, варто вказати на необхідність здійснення філософії як науки в процесі філософування, як екзистенціальної дії людини, котра здійснює спроби збагнути буття суще категоріями філософії.

По-четверте, характерного аналізу вимагає взаємовідношення філософії та історії філософії. Швидше, проблеми потенції єдності філософії, враховуючи різнобіччя філософських позицій в її історії, та проблеми зневіри, щодо досягнення філософських істин, враховуючи історичні трансформації таких. Вважаємо за необхідне, підкреслення основних культурних передумов зародження філософії як явища планетарного масштабу, а також її припустиме згасання, як результат знівелювання загальнолюдських духовних цінностей й деморалізації людства. Тому, на нашу думку, має бути першим блоком курсу філософії – історико-філософський, котрий йде після введення. Завданням цього блоку є формування на визначених, реальних взірцях та прикладах уявлення щодо способів філософської роботи. Завдяки цьому, з представленого історико-філософського матеріалу вибираються показові кшталти, в яких поняття та категорії філософських дисциплін осмислено найбільш глибоко. Тому, історичний блок націлений на показ постановки фундаментальних філософських запитів і намагань осягнення розумом філософії в історичному процесі.

По-п'яте, варто дати установку студентству щодо ствердних аспектів дисциплін філософської спрямованості. Що ж маємо на увазі? 1) Філософія являє собою категоріально-понятійне усвідомлення того, що властиве наявному. 2) Філософія є, водночас, понятійно-категоріальне осмислення сутності наявного і можливості бути унікальному серед рівних. 3) Філософський інгредієнт розташовується в незримому вигляді також і у всіх нефілософських кшталтах взаємовідношень людини з навколишнім середовищем, як діалогу-конфлікту людини зі світом. 4) Філософія, є практикою розуму, опираючись лише на свої власні сили і потенції.

Аналізуючи вищевказану проблему в прагматичному плані, хотілося б з акцентувати на ті непрості обставини, на які ми сьогодні наражаємося. Доречно б віднести їх до неупереджених утруднень в процесі подачі філософських дисциплін. Насамперед, це стосується змісту самих науково-теоретичних проблем. Ми вийшли з-під опіки "єдино вірної доктрини", перейшли від монотеоретичної моделі викладання філософії, до плюралістичної [3]. На сьогоднішній день науковці філософи, а також і викладачі філософських дисциплін, прагнуть оновити в осягненні розумом науково-теоретичний багаж "колишньої" філософії, підвести філософію до новачасного щабля наукового знання. Впроваджують можливість контекстуалізації. Все це – сьогоднішня необхідність.

Вважаємо доречним зупинитися і на інших труднощах у розв'язанні даної поставленої проблеми, котрі, на наш погляд, також є неупередженими. Головним об'єктом постає студент. Відверто кажучи, студентська молодь за крайній десяток років значно змінилася. І, найгірніше є те, що далеко не в кращу сторону. Не є рідкістю сьогодні те, що в аудиторії вишу викладач може стикнутися з посереднім рівнем інтелекту, мінімальних набутих загальноосвітніх знань, ерудиції, відсутністю уміння та бажання працювати з навчальним матеріалом.

Усе це не з'явилося стихійно, і вони мають логічну причину та пояснення. Не жонглюючи твердженням класиків про те, що "буття визначає свідомість", і що людина є "сукупність суспільних відносин", зауважимо, що постмодерна студентська молодь, як губка вбирає в себе весь той негатив, котрий присутній на кожному кроці. Це і телебачення з відсутністю життєстверджуючих сюжетів, і література сумнівної якості, і Інтернет ресурси з сайтами, котрі викликають гнівне обурення у батьків, і музика з характерними текстами пісень. У всьому вище вказаному чітко прослідковується знівелювання загальнолюдських моральних цінностей. Рекламодавці культивують не духовне збагачення та примноження моральних цінностей, а, кажучи мовою тинейджерів, необхідність "снікерснути" й "кайфанути", "віддатися спокусі так, щоб не було нестерпно боляче за ...". Сьогодні, ми можемо спостерігати абсолютно клінічний випадок трансформації-деградації загальнолюдських духовних цінностей.

Психологи позначають втрату орієнтації в житті станом аномії. Цей стан характеризується бажанням втекти від реальності. Вчені стверджують, що вагома частина молодих людей мають схильність до аномії, не спроможні до адаптації в складному, часто агресивному середовищі сьогодення.

Враховуючи усі, вище вказані умови, беручи до уваги кризу свідомості у широкому розумінні, викладач-філософ повинен виконувати своє основне завдання – сприяти формуванню філософського світогляду студентства, виступити в ролі лікаря душ людських.

Кожен викладач, спираючись на досвід та педагогічний талант здійснює це індивідуально. Хоча б, на нашу думку, було б досить доречним вироблення загальних, методологічних принципів. Посеред відомих філософів існують й інші точки зору: філософія є філософія, і її не можна спрощувати. Обидві вони знайшли відображення в матеріалах круглого столу [3]. І. Т. Фролов: "Філософія – це елітарна, царська наука, не кожному вона по зубам". А ось інша точка зору, висловлена А. Ф. Зотовим, який кажучи про підручники філософії, зазначив, що зміст підручника має бути ясным і зрозумілим "навіть останньому дурневі" [3]. Підтримує цю точку зору А. А. Гусейнов. Він нагадує епізод з життя Діогена. Розмірковуючи на афінській площі про щось важливе, Діоген залишився один, тоді він став верещати по-пташиному, і люди знову зібралися навколо нього. "Заради дрібниць ви збираєтеся, а серйозної розмови уникаєте", – дорікнув філософ. А. А. Гусейнов говорить далі: "... Треба чітко розрізняти викладання філософії для філософів і для всіх інших – і в цьому випадку неминуче треба вчитися верещати по-пташиному" [3].

Висновки. Основні задачі, котрі покладені в основу вивчення навчальних дисциплін філософського спрямування спеціальностями нефілософського напрямку полягають в тому, щоб зберігаючи науковий стрижень будь-якої хвилюючої проблеми, беручи до уваги рівень освітньої підготовки, подати навчальний матеріал в доступних формах. В даному випадку мова йде щодо використання власних, або ж корпоративних методичних розробках. Тільки тоді, коли студент усвідомлює про що йде мова, він виявляє інтерес до навчального матеріалу, намагається проникнутися поставленою проблемою. Життєві приклади, що бентежать інтереси молоді, суспільства в цілому можуть підтвердити життєву силу філософських категорій, а не будуть здаватися їм абстрактними, непотрібними й відірваними від життя.

В процесі подачі навчального матеріалу з філософських дисциплін бажано відійти від прямолінійної онтологізації, і обов'язково застосовувати у педагогічній практиці мовний та дискурсивний плюралізм, підходів та методів. У процесі викладання звернути увагу на усвідомлення студентами концептуальної багатоманітності, і в якості результату отримання визначень поняттям та категоріям, що являють собою базис філософії. Також, варто пам'ятати щодо необхідності висловлювання студентами власного бачення тієї чи іншої проблеми і шляхів їх вирішення, зробити акцент на можливості особистісно-інтелектуальному судженні чи тлумаченні філософських проблем що розглядаються. На нашу думку, даний методологічний підхід повинен замінити архаїчні традиційні роздуми щодо єдиновірного судження та визначення.

Вважаємо, що не варто забувати щодо небезпек, котрі чатують на нас як результат намагання об'єднати підходи та принципи. Як говорить Л. А. Микешина – "...плюралізм легко спокушає, підбиває на еkleктику, вседозволеність і беззаконня інтерпретацій, живить релятивізм" [4]. Тому у зв'язку з плюралістичною моделлю постійно виникає питання: як бути з світоглядним вихованням студентів? Чи повинні ми давати студентам певний світогляд? [3] Однією з головних задач філософа-педагога відкрити аудиторії фундаментальні спрямування філософської думки, ознайомити студентство з багатогранністю інтересів-проблем та поліманітністю підходів до їх рішень. Таким чином формувати в студентській молоді гнучкість розуму та світоглядного стрижня.

Чи здатен буде студент здійснити правильний вибір? Ми вбачаємо у нашому завданні навчити майбутнього випускника вишу неупереджено мислити, вміти сперечатися, відчувати серцем усю глибину світової філософської спадщини. Можливо це лише за умови відкритих обговорювань проблем сьогодення, котрі не можуть не хвилювати молоде та гаряче студентське серце. А також питань, котрі знаходяться на стику інтересів їх майбутніх професій. Це може бути основною умовою в якості формування світогляду молодої людини. І. Т. Фролов вважав, що треба викладати філософію сильно адаптовану до профілю вузу [3]. Важко не погодитися з даним твердженням відомого радянського філософа. Отже, наша основна задача полягає у підготовці студентства до можливості використання знань з філософських дисциплін в процесі освоєння основної професії та уміти застосовувати філософські знання у буденному житті.

Ми бачимо, що категоріальність філософії та філософських дисциплін в цілому позитивно вписується у педагогічний досвід. Корисним буде зацентрувати увагу на соціальній стороні нашої дисципліни, як тієї що є плідним підґрунтям у процесі формування самооцінки, здійснювання самопізнання керуючись рефлексією, розуміння свобод та обов'язків члена суспільства, усвідомлення власних потреб та цінностей у переплетінні з цінностями та потребами спільноти.

Підсумовуючи нашу статтю, ми дійшли висновків, що викладач повинен віднайти ті спільні знаменники між філософією та спеціальностями котрим читається курс лекцій, донести їх до студентства, переконати в корисності цих знань. Вказати на реальну можливість застосування їх у буденному житті, а можливо, навіть, й на професійній ниві. Але, це все, вимагає від викладача не лише професіоналізму як філософа-науковця, а й наявність педагогічного мистецтва та глибокої любові до нашої дисципліни, що дозволить у своїй сукупності відкрити студентству чарівний світ філософії. Котра, на наші сподівання, відкриє молодим людям кращі сторони їхньої душі, пробудить сумління, і як наслідок, в процесі діалогу зі світом, дозволить вибудувати міст довіри та толерантності, що дозволить віднайти гармонію та любов у цьому, не простому, суперечливому, але водночас, цікавому світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Мамардашвили М. К. Как я понимаю философию (беседа) / М. К. Мамардашвили // Вестник высшей школы. – 1989. – № 9 – С. 80–87
2. Максютя М. Е. Філософський тренінг: [навч.-метод. посіб для студ. екон. спец. вищ. агр. закл. освіти] / М. Е. Максютя. – К., 1998. – 250 с.
3. О преподавании философии (материалы "Круглого стола") // Вопросы философии. – М.: Институт философии РАН, "Наука". 1997, № 9.
4. Алексюк А. М. Организация самостоятельной работы студентов в условиях интенсификации обучения / Алексюк А. М., А. А. Аюрзанайн, П. И. Пидкасистый, В. А. Козаков. – Киев: Изд-во: УМКВО, 1993. – 336 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Mamardashvili M. K. Kak ya ponimaiu filosofiiu (beseda) [As I Understand the Philosophy (Conversation)] / M. K. Mamardashvili // Vestnik vushei shkolu [High School Herald]. – 1989. – № 9. – С. 80–87.
2. Maksiuta M. E. Filosofskii trening [The Philosophical Training]: [navch.-metod.posibnuk dlia stud. ekon.spets.vusch. agrar. zakl. osvitu] / M. E. Maksiuta. – K., 1998. – 250 s.
3. O prepodavanii filosofii (materialu "Kryglogo stola") [About Teaching Philosophy (Materials "Round" Table)] // Voprosu filosofii [Questions of Philosophy]. – M.: Instityt filosofii RAN, "Nayka". – 1997, № 9.
4. Aleksiuk A. M. Organizatsiia samostoiatel'noi rabotu studentov v usloviyakh intensifikatsii obucheniiia [Organization of Independent Work of Students in the Conditions of Training Intensification] / A. M. Aleksiuk, A. A. Ayurzanain, P. I. Pidkasistui, V. A. Kazakov. – Kiev: Izd-vo: UMKVO, 1993. – 336 s.

Мельничук М. С. Методологические проблемы преподавания философских дисциплин в негуманитарных вузах.

В статье актуализуется внимание относительно проблем современной высшей школы в качестве методологических моделей преподавания философских дисциплин в системе базового нефилософского образования. Поставленные автором проблемы, предлагаемые им идеи, дидактические, психолого-педагогические находки и выводы смогут помочь преподавателям философии поднять уровень познавательного интереса учащихся, изменить в их представлении статус философии с негативного на позитивный и сделать преподавание этой дисциплины намного более эффективным.

Ключевые слова: философские дисциплины, методология преподавания, методические принципы.

Melnichuk M. S. Methodological Problems of Teaching the Philosophical Disciplines in Unhumanitarian Institutions of Higher Learning.

This article is devoted to an actual problem of modern higher education, as teaching of philosophical disciplines to specialties of not philosophical direction. The author of the article makes an attempt to answer the following three fundamental questions about teaching philosophy from different aspects: What is to be taught? How to teach? Why it is necessary to teach philosophy? The questions raised by the author, his ideas and pedagogical findings can help philosophy teachers to increase students' learning interest and change their idea of philosophy status from negative to positive thus making teaching this discipline much more effective. At universities philosophy is studied by students of all specializations. Pedagogical practice shows that in most cases philosophy is considered to be an impenetrable, little understandable and high-flown discipline. It's clear that such a negative attitude to philosophy which forms forever for those who studied it at an Institute is unconsciously formed by philosophy teachers who deliver lectures and give seminars the way they like, the way they are used to, the way they think right without trying to increase the level of students' learning level and motivation. Most university philosophy teachers don't think how to show the students that philosophy is not a high-flown wisdom but the discipline closely connected with their lives, concerns, sorrows and joys, that it can be as interesting and useful as their pastimes.

Key words: *philosophical disciplines, teaching methodology, methodical principles.*